

בחינת הבשלות לעלייה לכיתה א' על היבטיה השונים

אתי רוזנטל

תקציר

הישארות שנה נוספת בגן חובה היא הליך שכיח אצל ילדים שמסיבות שונות ומגוונות יש ספקות באשר להצלחתם בלימודים בבית הספר או באשר להסתגלותם הרגשית-חברתית אליו. המעבר לבית הספר הוא מעבר למסגרת פורמלית שבה הילד נדרש לשבת ליד שולחן כארבע עד חמש שעות ביום, להקשיב לדברי המורה, למלא הוראות ולתרגל את הנלמד. הילד נדרש לגלות מסוגלות להתרכז ולעמוד במשימות, ובעיקר לדחות סיפוקים. במאמר זה נבחן את המוכנות לבית הספר כפי שהיא באה לידי ביטוי בארבעה תחומים עיקריים: התחום הפיזי-מוטורי, התחום התפיסתי והשפתי, התחום החברתי, והתחום הרגשי, תוך התייחסות לנוהלי משרד החינוך בנושא.

תאריכים: הישארות שנת גן נוספת, מוכנות לכיתה א', מעבר מגן לבית ספר

"חמש שנים על מיכאל עברו בריקודים... ובשישית..."
(יצחק קצנלסון)

הישארות שנה נוספת בגן היא הליך שכיח אצל ילדים שמסיבות שונות ומגוונות יש ספקות באשר להצלחתם בלימודים בבית הספר או באשר להסתגלותם הרגשית-חברתית אליו (עוזי, 1980). חוקרים הוכיחו כי השלב הגילאי של חמש עד שמונה שנים הוא ייחודי מבחינה התפתחותית (פלוטניק ואשל, 2007). בזמן זה מבשילים בילד כישורים המאפשרים לו ללמוד מיומנויות יסוד ולהסתגל מבחינה חברתית ורגשית לבית הספר. במאה האחרונה מקובל לחשוב בחברה המערבית שבשלות זו מגיעה בגילאי שש עד שבע אצל רוב הילדים. עם זאת, אין זה שלב ברור וחד משמעי, אלא תהליך הדרגתי השונה מילד לילד (קליין ויבלון, 2008). המעבר לבית הספר הוא מעבר למסגרת פורמלית שבה הילד נדרש לשבת ליד שולחן כארבע עד חמש שעות ביום, להקשיב לדברי המורה, למלא הוראות ולתרגל את הנלמד. הילד נדרש לגלות מסוגלות לריכוז ועמידה במשימות, ובעיקר לדחיית סיפוקים. בעיקר נבחנות המיומנויות השפתיות והחשיבה המתמטית כבסיס ללמידה בכיתה א' (גוברין, 1999; נעמן, 2000).

במאמר זה נבחן את המוכנות לבית הספר בארבעה תחומים עיקריים: התחום הפיזי-מוטורי, התחום התפיסתי והשפתי, התחום החברתי, והתחום הרגשי.

נמשיל את ארבעת התחומים לארבעה גלגלי עגלה. אם כל הארבעה מתגלגלים היטב – העגלה נוסעת בקלות וביעילות. אם אחד הגלגלים חורק – הנסיעה משתבשת והיא אינה חלקה. הידיעה מהו הגלגל החלש מאפשרת את חיזוקו ואת שיפור איכות הנסיעה. חריקות רבות יגרמו לשקול את דחיית הנסיעה, כלומר להשהות את העלייה לכיתה א' ולהשאיר את הילד שנה נוספת בגן הילדים. בכל מקרה של התלבטות הורים לגבי היותו של הילד מוכן ובשל לעלייה לכיתה א', כדאי ורצוי להתייעץ עם הגננת ועם פסיכולוגית הגן.

מהי אותה 'בשלות' מדוברת, הקובעת אם הילד ישאר שנה נוספת בגן או יעלה לכיתה א'?

'בשלות' או 'מוכנות' היא תהליך טבעי והדרגתי שאינו מושפע מתרגול, מאימון או מהתנסות. לעומת זאת, ה'למידה' היא שינוי ועיצוב של התנהגות והרגלים בעזרת אימון וחינוך מצד הסביבה. במהלך התפתחותם של הילדים יש שילוב בין שני התהליכים הללו. אין 'למידה' ללא 'בשלות'. הבשלות היא תנאי מקדים והכרחי ללמידה. בגיל הגן, כל פרק זמן תורם להתפתחות הילדים. הבשלה (או בשלות) מורכבת מהתפתחות במספר תחומים:

בשלות פיזית-גופנית

הכוונה לבשלות מערכות שריר-שלד ומערכת העצבים. ההתפתחות המוטורית כוללת מעבר מהפעלת תנועות גדולות וכלליות המכונות 'מוטוריקה גסה', אלו תפקודים עדינים וספציפיים המכונים 'מוטוריקה עדינה'. מוטוריקה גסה היא היכולת לתפקד במרחב וכן להפעיל את הגוף תוך תכנון ובאופן ספונטני; יציבה טובה, יכולת ללכת על קו מסומן בלי לאבד את שיווי המשקל, יכולת ללכת על בהונות הרגליים ועל העקבים, לעמוד ולקפוץ עת רגל אחת, להתמסר בכדור, וללכת בשיווי משקל על קורה או על מעקה.

מוטוריקה עדינה מתבטאת בתפקוד מהכתף ועד כף היד והאצבעות, בקשר עין-יד, ביכולת אחיזת עפרון וגזירה. בתחום המוטוריקה העדינה, הילד העולה לכיתה א' אמור לדעת לצייר, לגזור, לקפל דפים, לחרוז חרוזים, לכפתר כפתורים, לחבר נקודות בקו, לצבוע בתוך תחום מוגדר, להעתיק צורות (משולש, ריבוע, עיגול) ולצייר דמות אדם.

חוסר בשלות יתבטא בחוסר תיאום של התנועות, של סרבול ורישול, קושי להתלבש, להתרחץ ולשרוך שרוכים ללא סיוע. במקרים רבים תיראה דומיננטיות מעורבת (שבה אין העדפה קבועה וברורה להשתמש באיבר כגון יד, עין, רגל ואוזן בצד אחד של הגוף לביצוע פעולות מסוימות). בנוסף, חוסר בשלות מאופיין בקשיים בריכוז, בחוסר יכולת בתכנון פעולות וביכולת ההתמדה. נזהה בעיות בשיווי משקל, נפילות, הימנעות מעבודות יצירה, קושי בהתמצאות בכיוונים וחוסר התמצאות במרחב.

בשלות תפיסתית-שפתית

הכוונה לבשלות המוח ומערכות השמיעה, הראייה ועוד. התחומים המושפעים בתחום 'בשלות המוח': יכולות תפיסתיות ומרכיביה, והתהליכים המוחיים הקשורים בתפיסה חזותית ושמיעתית. אסטרטגיות למידה וחישיבה: הקשר בין סדר, רצף, תכנון ותוצאה, יכולות הניתוח, הבנת סיבה ותוצאה. יכולת הקשב והריכוז: היכולת להתמיד במטלות המתאימות לגיל, סינון גירויים, היכולת להיות מרוכז גם כשקורים דברים אחרים מסביב. בשלות תפיסתית-שפתית היא גם המסוגלות להפריד בין עיקר לטפל, להבין רצף וסדר כגון הכרת ימות השבוע, והיכולת לשחזר אירועים. בתחום המתמטי: ידיעת מושגי חשבון כמנייה, תפיסת כמות כגון שווה, שונה ודומה, זיהוי וכתביה של הספרות מאחת עד עשר, הכרת המספרים בסדר עולה ויורד. ידיעת יחסי גודל: גדול-קטן, רחב-צר, גבוה-נמוך, ארוך-קצר וכו'. ידיעת מושגי מרחב: מעל-מתחת, לפני-אחרי, בתוך-בחוץ, מסביב, קרוב וכו'. הכרת צורות יסוד כגון משולש, ריבוע, עיגול ומלבן. הבנת מושגי הוספה והפחתה.

בשלות מערכות הראייה והשמיעה משמעותית גם היא. רוב ההורים ואנשי החינוך רואים בדרך כלל את החושים הללו כתקינים אצל הילד, אבל כאשר אחד מהחושים פגום תיווצר בעיה בשל חשיבותו של כל אחד מהחושים לתהליכי הלמידה.

חוש הראייה: בלעדיו יהיה קשה לילד לעקוב אחר הצורות החדשות, האותיות שיש ללמוד. החוש הזה גם משפיע על התפיסה החזותית. הבחנה חזותית תקינה תאפשר לילד לראות את ההבדל בין האות ד' לאות ר' ולאות ו', וכן לאותיות דומות אחרות במהלך רכישת השפה.

חוש השמיעה: האוזן, אינה אחראית רק על השמע. למעשה בתוכה קיימות תעלות מיוחדות שמעבירות מידע הן לגבי הצלילים שאנו שומעים, והן לגבי התנועה והמנח שלנו במרחב. המערכת הזו ראשונה בחשיבותה להתפתחות תקינה מפני שהיא קשורה כמעט לכל מוקד בחיינו. מערכת שיווי המשקל נמצאת באוזן ונקראת המערכת הווסטיבולרית, היא גם קשורה למתח השריר, להפעלת כוח בוויסות מתאים, להבנת המרחב ולפענוח הצלילים. היא אחראית להבנת הנשמע המהווה בסיס חשוב ללמידה. לפעמים משהו בהעברת הצלילים או פיענוחם לא תקין, ולעתים התחום של הבנת השפה לקוי. במקרים כאלה יש להגיע לקלינאית תקשורת שתבדוק את היכולות לפענוח השפה ומרכיביה. ברור כי הבנת שפה תקינה היא הבסיס הראשוני לרכישת למידה, לכן יש לטפל ולבדוק תקינות מערכות אלו אם מתעורר ולו חשד קל שאינן תקינות.

ההבחנה השמיעתית: מאפשרת לילד לזהות צליל פותח וסוגר של מילה, לזהות חרוזים או למצוא חרוז למילה, ולחלק מילה להברות על פי שמיעה. כמו כן ההבחנה השמיעתית מאפשרת יכולת זיכרון לטווח קצר ולטווח ארוך, קיום תהליכים תפיסתיים של פירוק וצירוף החיוניים לרכישת קריאה, ורכישת אוצר מילים ומושגים רחב דיו שיאפשר ביטוי חופשי וגם הבנה של הנלמד.

הבשלות השפתית מתבטאת באוצר מילים ומושגים וכן ידע התחביר. הבשלות לרכישת קריאה מתפתחת תוך הבנת הקשר בין צלילי השפה לבין הייצוג הצורני של האותיות בכתיבה. התפתחות תקינה של השפה מאפשרת לילד לשיים חפצים ולתאר את תכונותיהם, להתבטא במשפט מורכב, למלא הוראות, להסביר מעשים ופעולות, לתאר תמונה ולספר. כמו כן הבשלות השפתית מאפשרת יכולת תיאור והבנת רצפי זמן, מציאת מכנה משותף, מציאת יוצאי דופן ומיון על פי קריטריונים שונים, הבנת יחסי סיבה-תוצאה, ועוד (צ'רנוב, 1996).

חוסר בשלות בתחום התפיסתי-שפתי יתבטא בהימנעות מדיבור, בקושי לנסח משפט או רעיון, בקושי לספר סיפור ברצף נכון, בחוסר בידע פונולוגי, באוצר מילים דל, בקשיים בהבנת רצפים ובהבנת סיבה ותוצאה, בקשיים בתפיסה חזותית או שמיעתית, בקשיים בזיכרון לטווח הקצר או הארוך, בחוסר סקרנות או עניין בלמידה, בקושי לקבל הנחיות ולעבוד בקבוצה, ועוד.

בשלות רגשית: מתבטאת ביכולת של ילד להתמודד עם מטלות שונות, להתמודד עם תסכולים, לעשות גם מה ש"לא מתחשק" ולקבל הוראות מדמות סמכותית, יכולת עמידה בזמנים, לדעת להיעזר ולבקש סיוע, לדעת להשתמש בפתרונות מגוונים

בסיטואציות חברתיות שונות. בשלות זו מאפשרת יצירת קשרים חברתיים משמעותיים, להתנהל תוך נתינת אמון בזולת, ולפעול מתוך עניין והנאה מתהליכי הלמידה ומשחק. ילד בשל רגשית יוכל להיפרד ללא קושי מהוריו, יהיה מודע לעצמו, יכיר בערך עצמו וביכולותיו, יהיה עצמאי וידע לטפל בעצמו. ילד כזה יתייחס לעצמו כבוגר ובעל מסוגלות, יהיה בעל סקרנות, בעל צורך בהישגיות, בעל ביטחון עצמי שיאפשר לו יכולת עמידה בתסכולים ובכישלונות. הוא ינסה שוב גם אם לא הצליח, ויהיה בעל יכולת לדחיית סיפוקים ויכולת להתמיד בעבודה. ילד בשל מבחינה רגשית יגלה מודעות למעשיו ולתוצאותיהם. לילד בשל מבחינה פסיכולוגית יש מצבור ידע עובדתי על העולם ויכולת לחשוב ולהבין באופן מופשט והגיוני. הבשלות הרגשית התקינה מאפשרת גם בשלות חברתית (שי, ש' ואחרים, 1998).

חוסר בשלות רגשית יתבטא בהימנעות מקשרים חברתיים, בקושי לוותר ולהיפרד, בחוסר עצמאות, בחוסר יכולת להימנע מסיפוק מידי, בבכי ובסף תסכול נמוך, בקושי לקבל כללים, חוקים והוראות, בקושי להתמודד עם כישלונות וקשיים, בחוסר יכולת לקבל הוראות מדמויות סמכותיות, בחוסר מסוגלות לפתרון בעיות חברתיות, ועוד.

בשלות חברתית: התחום החברתי משמעותי במעבר לבית הספר. הילד צריך להיות מסוגל להתמודדויות חברתיות, תוך שמירה על דימוי עצמי אישי חיובי. בעל יכולת לשחק ולשתף פעולה עם ילדים, וכן לעבודה בצוות. להיות מסוגל לשחק משחקי דמיון ומשחקים שבהם הוא נדרש לנהוג על פי חוקים וכללים. הילד צריך לדעת לחכות לתורו, ליזום ולתכנן פעילות חברתית, להיות מסוגל לוותר ולהתחשב בחבריו, לחלוק בחפצים, לקבל ולתת, לבקר אצל חבר ולארח אצלו חברים, לדעת לקבל סמכות של מבוגרים ולהיעזר בהם לפתרון בעיות.

התחום החברתי משמעותי בגיל זה בשל ההתמודדויות החברתיות המצפות לילד בבית הספר ובשל השפעתן על הדימוי העצמי שלו. בשלות חברתית תקינה תפנה את הילד רגשית ללמידה (כהן, 2000).

חשוב לזכור שילדים אינם מתפתחים בכל התחומים בקצב זהה. ילד יכול לקרוא היטב אך לגלות קשיים בתפקודיו החברתיים ובמוטיבציה שלו ללמידה.

קבלת החלטה

יש לזכור כי דחיית הכניסה לכיתה א' איננה רק דחייה בזמן הנוכחי, אלא יש לה השלכות ארוכות טווח לשלבים שונים בחיים, ואינה משפיעה רק על סיכויי ההסתגלות למסגרת הבית ספרית בראשית הדרך, אלא באה לידי ביטוי גם באירועי חיים כגון מועד בר/בת מצווה, גיוס ועוד. מה גם שנמצא במחקר שדחיית הכניסה לכיתה א' אינה משפיעה

על הישגים לימודיים לאורך זמן (רון, 1980). הצוות החינוכי צריך להתייחס באופן דיפרנציאלי לילדים בוגרים בשנתון (ילידי ינואר-יוני) לעומת ילדים צעירים בשנתון (ילידי אוקטובר-דצמבר). לגבי הבוגרים, יש לבחון את תפקודם במכלול התחומים ואף להתייחס למראם הפיזי. הגנת המיומנת תשים לב לקשיים בתחומים השונים. היא יכולה להיות הגורם הראשון שאיתו ההורים יכולים להתייעץ בכל מקרה של ספק. עם זאת, לעתים יש צורך באבחון מקצועי ומקיף יותר. חשוב מאוד לקבל חוות דעת מקצועית לאיתור הבעיה.

מבחינת ההורים, המעבר למסגרת בית הספר מהווה נקודת מפנה משמעותית. יש הבחנים עצמם במעבר זה של ילדם, מול הציפיות החברתיות והציפיות שלהם מילדיהם ומעצמם. יש הרואים בספקות לגבי בשלות ילדם הצבעה על כישלונם כהורים, או המפחדים לפגוע בדימוי העצמי של הילד או במעמדו ובקשריו החברתיים (הדר, 1992). בשל כך, הגנת חייבת לפעול בשיתוף פעולה מלא ובשקיפות מול ההורים ולשתפם בלבטיה מוקדם ככל האפשר.

חוזר מנכ"ל (תשע"ג/5,2013) מדגיש כי השיקולים להשאת ילד שנה נוספת בגן הנתפסים כמענה הולם אצל אנשי מקצוע, הם (לדוגמה) לגבי "ילד שבאופן עקבי השיג את אבני הדרך ההתפתחותיות באיחור מה במהלך התפתחותו המוקדמת (לדוגמה: פג, ילד שעבר מחלה קשה וכו'), או ילד החשוף ללחצים מרובים (מחלה קשה במשפחה, פרידה במשפחה, עלייה לארץ וכדומה) והצוות החינוכי מזהה נסיגה בתפקודו" (שם, סעיף 14-3.10).

חוזר מנכ"ל זה מצוין כי על הצוות החינוכי ואנשי המקצוע לבדוק את מידת ההתאמה של תפקוד הילד בתחומי ההתפתחות השונים כמצופה מבני גילו, סקרנותו ומידת עצמאותו, כישוריו התקשורתיים והחברתיים, קבלת סמכות והתמדה במשימות, עמידתו בתסכולים וויסות דחפים ורגשות. הגנת אמורה להתייחס למכלול הגורמים בתהליך קבלת ההחלטה, כגון מאפייני הילד, משפחתו והקהילה שבה הוא מצוי. הגנת תציג מסמכים המתארים את הילד וכוללים תיעוד תצפיות שלה, תיעוד ישיבות שנערכו בעניין ועם הורי הילד וגורמים מקצועיים, וכן חוות דעת של אנשי מקצוע כמו פסיכולוג חינוכי וגורמים מקצועיים נוספים.

קבלת ההחלטה להשאת ילד שנת לימודים נוספת בגן נעשית בשלבים:

כבר באסיפת ההורים הראשונה הגנת תידע את ההורים בתהליך ההישארות בגן לשנה נוספת והסיבות לה. עליה לקיים מעקב אחר הילדים ותיעוד מקצועי לגבי מיומנות והישגים נדרשים בתחומים השונים. מצופה ממנה להתייעץ עם פסיכולוג הגן לגבי ילדים שיש תהיות לגבי תפקודם. פסיכולוג הגן רשאי לצפות בילדים אלו בהסכמת הוריהם. בהמשך התהליך, יעדכן הפסיכולוג בישיבה משותפת את הגנת ואת ההורים בהתרשמויותיו.

במקרה של התלבטות, תבנה הגננת תכנית לקידומו של הילד, תוך מעקב ופגישות התייעצות נוספות. בחודשים ינואר-פברואר על הגננת למלא שאלון הפניה לשירות הפסיכולוגי שעליו יחתמו ההורים ובו בקשת אבחון התאמה לעלייה לכיתה א' או הישירות שנת גן נוספת. הרשות המקומית מתחייבת לשמור מקומות לילדים אלו הן בגנים והן בכיתות א' עד למתן ההחלטה.

בעקבות ההערכה הפסיכולוגית, תתקבל החלטה מקצועית משותפת של הגננת ופסיכולוג הגן, בשיתוף ההורים, בסוגיה של השארת הילד שנה נוספת בגן.

לאחר מיצוי התהליכים, אם ההורים עומדים בהתנגדותם להמלצה המקצועית, הם יהיו רשאים להפנות בקשה בכתב לערעור ולדין בפני מנהל מחלקת החינוך ברשות המקומית הרלוונטית למקום מגוריהם. הוועדה שמוסמכת לדון בעניין תכלול את מנהל השירות הפסיכולוגי, המפקחת, מנהל מחלקת הגנים ברשות, הורי הילד, וגורמים טיפוליים פרטיים על פי בקשת ההורים. הוועדה תבחן את המלצות השירות הפסיכולוגי, דיווחי הגננת, עמדת ההורים וחוות דעות של גורמים טיפוליים נוספים. אם החלטת הוועדה להישארות שנה נוספת בגן תהיה מנוגדת לרצונם של ההורים, הם יכולים לפנות ולערער למנהל המחוז. החלטתו של זה היא סופית.

במקרה של הישארות שנה נוספת בגן, יש לדאוג לתכנית התערבות שתקדם את הילד כדי ששנה זו תהא משמעותית.

ביבליוגרפיה

גוברין, ש' (1999), **נעשה ונקרא. השפה הכתובה כאורח חיים בכיתה א'**, מחלקת הפרסומים, משרד החינוך, התרבות והספורט, ירושלים.

נעמן, ד' (2000). **מוכנות: פיצוח מיומנויות יסוד, אוהלי-נעמן, תל-אביב.**

הדר א' (1992). "הילד במעבר מגן הילדים לבית הספר. תפיסות של מורות כיתה א' וגננות", **עיון ומחקר בהכשרת מורים**, 2. עמ' 84-110.

כהן, א' (2000). **מוכנות לבית הספר: תפיסות של המושג והשלכותיהן**, המכון לחקר הטיפוח בחינוך, ירושלים.

משרד החינוך (2013). **חוזר מנכ"ל תשע"ג/5(ב)**, י"ט טבת התשע"ג, ינואר 2013.

עוזי, נ' (1980). **קשר בין הישארות בגן שנה נוספת לבין רמת ההסתגלות**. עבודת מא. בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב.

פלוטניק, ר' ואשל, מ' (2007). **ספר הגן**. תל-אביב: חידקל.

צ'רנוב ח', (1996). **ילדי הגן קוראים וכותבים: אורניות לגיל הרך**. ספר לכל, תל-אביב.

רון, ד' (1988). **השפעת הגיל הכרונולוגי בעת הכניסה לבית הספר על הישגים לימודיים**. עבודת מ.א. בית הספר לחינוך, אוניברסיטה העברית, ירושלים.

קליין, פ' ויבלון, י' (עורכים) (2008). **ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך**. ירושלים: הוועדה לבדיקת דרכי החינוך לגיל הרך והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

שי, ש' ואחרים (1998). "השפעת המעבר מגן הילדים לכיתה א' על תחושת השליטה העצמית". **היעוץ החינוכי**, ד'. עמ' 103-120.

אתר שפ"י - השירות הפסיכולוגי ייעוצי

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Shefi/ShlaveiChaim/GilRach/gilrach/HisharutGan1.htm>